

УДК 947.7:323.28

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ ЯК ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ

Антонович М. М.

Доктор права, завідувачка кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Анотація. У статті аналізується проблема міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні як злочину геноциду. Розглядаються правові акти окремих держав, міжнародних організацій та погляди науковців щодо кваліфікації злочину Голодомору. Окремо аналізуються погляди автора самого терміна «геноцид» професора Рафаеля Лемкіна, який у своїх працях не піддавав сумніву те, що Голодомор в Україні був злочином геноциду відповідно до Конвенції ООН про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Робиться висновок про надання пріоритету політичним аспектам над правовими в питанні міжнародного визнання злочину Голодомору 1932-1933 років в Україні, а також деяких інших злочинів у світі як геноцидів.

Ключові слова: геноцид, Конвенція ООН про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього Голодомор 1932-1933 років в Україні, міжнародне визнання Голодомору геноцидом.

Постановка проблеми. Проблема міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом українського народу була актуальною впродовж усіх років після вчинення цього злочину і набула особливої гостроти в останні десятиліття, коли були розсекречені архіви КДБ, які підтвердили намір злочинного радянського режиму знищити українське селянство через зморення голодом. Починаючи від 1934 року, коли Конгрес США закликав засудити цей акт знищення українців, багато країн та інституцій, а також науковців висловились у підтримку визнання злочину Голодомору таким, що був спрямований проти українського народу. Автор самого терміна «геноцид» професор Рафаель Лемкін у своїх працях не піддавав сумніву те, що Голодомор був злочином геноциду відповідно до Конвенції ООН про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього (надалі – Конвенція про геноцид). Разом з тим, існує проблема міжнародного визнання Голодомору та інших злочинів у багатьох державах світу як злочинів геноциду.

Мета статті – проаналізувати причини неоднозначної кваліфікації злочинів геноциду та проблеми, які виникли щодо міжнародного визнання Голодомору в Україні злочином геноциду.

Основні результати дослідження.

Визнання Голодомору геноцидом професором Рафаелем Лемкіним.

Одним із перших Голодомор було кваліфіковано як геноцид Рафаелем Лемкіним. Він був першим західним науковцем, який проаналізував Великий голод у контексті Конвенції про геноцид у статті «Радянський геноцид в Україні» (Soviet Genocide in Ukraine). Як зазначав професор Роман Сербин, Лемкін закликав ООН «визнати СРСР та його сателіти винними у порушенні Конвенції про геноцид шляхом спланованої кампанії на знищення меншин за залізною завісою» [1].

У цьому ж році, в статті «Розслідування ООН радянського геноциду» (Investigation of Soviet Genocide by U.N.) Лемкін стверджував, що «іронія історії полягає в тому, що вісім мільйонів українців мусіли загинути від геноцидного голоду, що тисячі квіту українського народу мусіли бути знищені у Вінниці і незчисленна кількість українських чоловіків, жінок і дітей мусіли бути похованими в соляних шахтах перед тим, як совість світу була шокована» [2].

У своїй статті «Радянський геноцид в Україні» Лемкін представив український геноцид як намір режиму знищити українську націю в чотири стадії:

- 1) знищення національної еліти;
- 2) знищення національної церкви;
- 3) винищення значної частини українських селян;
- 4) змішування українців з іншими національностями шляхом переселень.

На всіх чотирьох фазах знищення національний характер цієї операції, як наголошував Лемкін, був визначальним, оскільки навіть основні жертви геноциду – заморені голодом українські селяни – представлені як носії («the repository») національного духу і тих рис, які роблять їх «культурою і нацією» (that make them «a culture and a nation»). Як зазначає Роман Сербин, цей аналіз чотириступеневого знищення української нації є основним внеском Лемкіна у вивчення українського геноциду [3]. Що ж до питання наміру, другого важливого елемента визначення геноциду, він добре розкритий і підтверджений у нещодавніх публікаціях розсекречених радянських документів [4].

Документи інших країн про визнання Голодомору геноцидом.

Вже в травні 1934 року за ініціативою конгресмена Гамільтона Фіша 73-й Конгрес США прийняв резолюцію 399, в якій закликав засудити дії радянського уряду на знищення українського народу. Питання кваліфікації Голодомору як злочину геноциду тоді ще не ставилося.

Добре відомо, що 99-й Конгрес США створив Комісію щодо Українського Голодомору, науковим директором якої був професор Джеймс Мейс, для вивчення Голодомору з метою:

- 1) поширення обізнаності світової спільноти про голод;
- 2) забезпечення американської громадськості кращим розумінням радянської системи через розкриття ролі Рад в організації голоду в Україні [5, с. V].

Серед 19 висновків, до яких дійшла Комісія у звіті 1988 року, 16-й висновок гласить: «Йосиф Сталін і його оточення вчинили геноцид проти українців у 1932-1933 роках» [5, с. VII].

Уже в 90-х роках ХХ ст. і на початку ХХІ ст., після того, як почали активно вивчати і обговорювати питання Голодомору, були прийняті акти парламентів Австралії, Аргентинської республіки, Республіки Грузія, Естонської республіки, Італійської республіки, Канади, Литовської республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської республіки, Еквадору, Іспанії та інших держав щодо засудження Голодомору 1932-1933 років в Україні як злочину геноциду.

Зокрема, Сенат парламенту Австралії 30 жовтня 2002 року прийняв резолюцію, в якій визнав Голодомор в Україні 1932-1933 років одним із виявів геноциду в історії людства. Сейм Литви 24 листопада 2005 р. ухвалив резолюцію про Голодомор в Україні в 1932-1933 роках. У документі сказано, що «сталінський тоталітарний комуністичний режим чинив свідомий, ретельно спланований геноцид народу України». Парламент Грузії визнав Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу, зазначивши, що тоталітарним більшовицьким режимом у 1932-1933 роках було вчинено «навмисний гено-

цид проти українського народу». У вересні 2008 року Палата представників конгресу США виступила із засудженням сталінського «геноциду-голодомору» в Україні в 1932-1933 роках і вшанувала пам'ять його жертв у зв'язку з 75-ми роковинами трагедії.

Міжнародно-правові документи щодо Голодомору.

Серед міжнародних правових актів щодо Голодомору 1932-1933 років одним з перших був Підсумковий звіт Міжнародної Комісії з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні [6, с. 1], створеної 14 лютого 1988 року за ініціативи Світового Конгресу вільних українців, до складу якої увійшли провідні юристи-міжнародники світу.

Комісія була створена як абсолютно незалежний, неурядовий орган. Згідно з установчим документом (Terms of Reference) Комісія мала провести розслідування та зробити висновки щодо:

- 1) існування і розмірів голоду,
- 2) причини чи причин голоду,
- 3) наслідків його для України та її народу,
- 4) рекомендацій щодо відповідальності за голод [6, с. 1].

Представник заявника – Світового Конгресу вільних українців – Джон Сопінка, у зверненні до Комісії висловив припущення, що в 1932-1933 роках у результаті брутальних насильницьких і надмірних вилучень зерна радянським урядом було замучено голодною смертю між 5 та 10 мільйонами українців. Дж. Сопінка просив Комісію зробити висновки (1) щодо спланованого характеру голоду як інструменту державної політики; (2) голод був актом геноциду і (3) Сталін, Молотов, Каганович, Постишев та інші були відповідальними за голод [6, с. 2].

Комісія дійшла висновків, що без сумніву Україна була жорстоко охоплена голодом у 1932-1933 роках, і республіканські та союзні органи влади знали про відсутність їжі в населення. Поза сумнівом було й те, що хоч радянські органи й знали про драматичні умови в Україні, вони утримувалися від надання будь-якої допомоги аж до літа 1933 року. Комісія дійшла висновку, що радянські органи вживали різноманітних юридичних заходів, які поглиблювали катастрофічні наслідки голоду, перешкоджаючи жертвам у пошуках будь-якої їжі, а також у можливості виїхати з охопленого голодом регіону. Було підтверджено, що радянська влада заперечувала існування голоду в той час, і всупереч неспростовним доказам «продовжувала заперечувати голод впродовж більш як 50 років, за винятком приватних зізнань Хрущова» [6, с. 45-48].

Хоча Міжнародна Комісія з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні не була судом, а тим більше не була карним судом, відповідно до своїх повноважень Комісія сформулювала рекомендації щодо відповідальності за голод, яка «вочевидь покладалась на органи влади Радянського Союзу... Якою б не була роль місцевих органів влади у впровадженні конкретної політики, для більшості членів Комісії було очевидним, що основна відповідальність покладалась на центральні органи влади» [6, с. 5-6].

Під час дебатів, і, зокрема, в заключному слові В. Лібера, який став представником заявника (після того, як Дж. Сопінка був призначений суддею Верховного Суду Канади), було висунуто звинувачення в геноциді [6, с. 51]. Погляди членів Комісії з цього питання розійшлися. В той час як професори Верговен, Гамфрі і Левене вважали ймовірним, що складові елементи геноциду були присутні в час голоду, а професор Сандберг стверджував що його висновки співпадали з тим, що названо геноцидом в Конвенції про геноцид, професор Левасер вважав, що факти голоду можна кваліфікувати як злочини проти людяності.

На основі документів, доступних у той час, коли ще не були розсекречені радянські архіви, більшість членів Комісії не вважали, що «голод 1932-1933 років був систематично організованим для знищення української нації раз і назавжди». Зауважу, що знищення нації раз і назавжди не є метою злочину геноциду – українська нація була занадто чисельною, щоб бути знищеною повністю. Метою сталінського геноциду було знищити українську націю частково через зморення голодом її питомої частини – селян. Разом з тим, Комісія вважала, що радянські органи влади використали голод цілеспрямовано, коли він виник, для завершення своєї нової політики денаціоналізації [6, с. 5].

Серед інших міжнародних актів щодо Голодомору – спільна заява з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932-1933 в Україні, прийнята на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 2003 р., яку підписали 64 держави «Great Famine in Ukraine in 1932-1933», в якій Голод визначено як національну трагедію для українського народу («a national tragedy for the Ukrainian people»), яка забрала від 7 до 10 мільйонів невинних життів. 1 листопада 2007 р. 34-а сесія Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО, в якій брало участь 193 країни, одностайно прийняла Резолюцію «Про вшанування жертв Голодомору в Україні» (On Commemorating Holodomor Victims) до 75-х роковин Голодомору, в якій зазначається, що Голодомор був результатом сталінського тоталітарного режиму. В Резолюції висловлюється переконання, що трагедія Голодомору, спричинена жорстокими діями і тоталітарним сталінським політичним режимом, має бути пересторогою сучасним і майбутнім поколінням для дотримання демократичних цінностей, прав людини і законності.

24 листопада 2007 року Балтійська Асамблея визнала геноцид, вчинений у 1932-1933 роках в Україні, і висловила співчуття жертвам цього геноциду. На 9-й сесії Ради ООН з прав людини Україна виступила з аналогічною пропозицією визнати Голодомор злочинним геноцидом, однак, мотивуючи тим, що це питання розглядалося на інших світових форумах, 22 вересня 2008 року українська делегація в дусі компромісу вирішила не наполягати на голосуванні за проект резолюції [7].

У січні 2006 року Парламентська асамблея Ради Європи засудила Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин комуністичного режиму, а 28 квітня 2010 року ПАРЄ прийняла Резолюцію 1723 (2010) «Про вшанування жертв Великого Голоду (Голодомору) в Радянському Союзі» [8]. В Резолюції зазначено, що в Україні, яка найбільше постраждала, селянство було особливо охоплено Великим Голодом, і мільйони індивідуальних фермерів і члени їхніх сімей вимерли від голоду в результаті насильницької «колективізації», через заборону залишити охоплені Голодом райони і через конфіскацію зерна та іншої їжі. Ці трагічні події названі Голодомором (політично-мотивований голод) і визнані українським законом як акт геноциду проти українців (п. 5). У Резолюції також віталась важлива робота, зроблена в Білорусі, Казахстані, Молдові, Росії і, особливо, в Україні для полегшення доступу до архівів, і був заклик до усіх компетентних органів цих країн відкрити всі архіви та спростити доступ до них для дослідників, включно з дослідниками з інших країн (п. 13).

ПАРЄ рішуче засудила жорстоку політику сталінського режиму, яка мала наслідком смерть мільйонів невинних людей, як злочин проти людяності (п. 11), і застерегла політиків усіх держав-членів Ради Європи утримуватися від будь-яких спроб здійснювати політичний вплив на істориків і передчасно судити про висновки незалежних наукових досліджень (п. 11).

ПАРЄ привітала рішення української влади встановити національний день пам'яті жертв Великого Голоду (Голодомору) в Україні, і заохочувала владу інших країн, які також постраждали, зробити те ж саме щодо їхніх жертв.

Отже, Рада Європи не заперечила Голодомор в Україні як злочин геноциду, про що поспішили вказати деякі упереджені політики. Як орган політичний, а не юридичний, ПАРЄ і не могла цього зробити. Натомість, Юридичний комітет Ради Європи в рішенні від 9 березня 2010 року (доповідач представник Сполученого Королівства п. Поль Рауен) запропонував внести в Резолюцію 1723 доповнення «Ці трагічні події в Україні, названі Голодомором (політично-мотивований голод) повинні бути визнані злочином геноциду». Тобто у юристів геноцидний характер Голодомору в Україні сумнівів не викликає.

Нарешті, у жовтні 2008 року Європарламент прийняв резолюцію, в якій Голодомор в Україні визнаний злочином проти людяності. Документ містить заклик до країн колишнього СРСР розсекретити архіви, які стосуються цих подій.

Визнання Голодомору злочином геноциду в працях науковців.

Голодомор 1932-1933 років був визначений як геноцид багатьма відомими науковцями. Як зазначалось вище, автор терміна «геноцид» Рафаель Лемкін не мав сумнівів у тому, що Голодомор 1932-1933 років був злочином геноциду – а «не лише масовим вбивством. Це справа геноциду, винищення не лише індивідів, але й культури і нації» [9]. Джеймс Мейс, Ален Безансон, Роман Сербин, Гелен Фейн, Андреа Граціозі, Рет Р. Людвіковський та багато інших відомих науковців вважають Голодомор злочином геноциду [10]. Зокрема, Гелен Фейн стверджувала, що «навмисні голодомори були застосовані як засоби геноциду в Радянській Україні в 1932-33, у Варшавському гетто в 1941-42, а також в інших регіонах, населених євреями під час Голокосту» [11]. Андреа Граціозі зазначає, що відповідь на запитання про український геноцид не може не бути ствердною, хоч і вважає Голодомор якісно відмінною формою геноциду порівняно з Голокостом [12]. Рет Р. Людвіковський називає голод в Україні «забутим голокостом» [13], оскільки Сталін збував мільйони тон пшениці на західних ринках, у той час як в Україні чоловіки, жінки і діти помирили від голоду по 25000 щоденно або сімнадцять людей щохвилини. Як наголошує Джона Голдберг, «під час Голодомору українська культура систематично знищувалась російськими советами, які розглядали її як меншовартісну чи залишкову [14].

Разом з тим, є науковці, які й до нині заперечують геноцидний характер Голодомору 1932-1933 років в Україні, кваліфікують його як злочин проти людяності, терор голодом і т. ін.

Проблеми з міжнародним визнанням злочинів геноцидом.

Проблеми з міжнародним визнанням злочинів геноцидом існують і нині щодо кримінальних діянь, вчинених в останні десятиліття. Зокрема, Суданський геноцид 2004 року також викликав неоднозначну реакцію світової спільноти. ООН визнав, що Суданські події не досягають рівня геноциду, в той час як США заявили, що дії в Судані є геноцидом. Ще у вересні 2004 року ООН за директивою Ради Безпеки ООН розпочала розслідування з приводу того, чи в Судані дійсно чинився геноцид. Комісія з розслідування дійшла висновку, що «визначальний елемент наміру вчинити геноцид був відсутній, у всякому разі з боку центральних органів [15]. Разом з тим, Комісія визнала, що окремі індивіди і службовці могли вчинити дії з наміром геноциду. Комісія визнала, що таке визначення наміру може бути здійснене лише компетентним судом на основі розгляду кожного окремого випадку [15]. Зрештою, Президент Судану був звинувачений у геноциді Міжнародним кримінальним судом у Гаазі.

З іншого боку, США визнали суданські злочини геноцидом – Американська Асоціація Юристів і Коаліція міжнародної юстиції визнали, що «в Дарфурі був вчинений геноцид, що уряд Судану і Джінгавейт відповідальні за нього, і що геноцид ймовірно

продовжуватиметься» [16]. Висновки Пауела були прийняті в Сенаті у 2004 році в Акті «the Comprehensive Peace in Sudan Act».

Іншим прикладом проблеми з кваліфікацією злочину є голод в Ефіопії, який був визнаний ООН злочином проти людства, в той час як адміністрація Рейгана у доповіді 1985 року, звинувачуючи уряд Ефіопії в спланованій політиці, яка, без сумніву, спричинила масові й непотрібні страждання, включаючи голод, дійшла висновку, що докази не свідчать про те, що в той час здійснювалась умисна політика голоду» [17, с. 369]. ООН із політичних причин відмовився від компромісу з Адіс-Абебою, звинувачуючи Ефіопію в злочинах проти людяності. Більше того, підкреслювалось, що Ефіопія умисно приховувала докази участі уряду в організації голоду [17, с. 367].

Ця модель надання пріоритету політичним аспектам над правовими, на думку Девіда Маркуся, повторилась у контексті Північної Кореї. Голод тривав у Північній Кореї впродовж майже цілої декади, і жодного разу ні Рада Безпеки, ні Генеральна Асамблея, ні Євросоюз, ні США не закликали до застосування кримінальних санкцій проти режиму Кім Йонга за зморення голодом мільйонів людей. Відсутність чіткого визначення злочинів голоду в міжнародному кримінальному праві дає можливість міжнародному співтовариству утримуватись від правових дій перед лицем одного з найбільших порушень прав людини у світі. І надалі (як і у випадку Голодомору 1932-1933 років в Україні – М. А.) підтримується міф про те, що голод є результатом природних катаклізмів [18].

Як зазначає Девід Маркус, у книзі «Проблема з пекла» («A Problem from Hell») Саманта Пауер демонструє, яку силу може мати ретельно визначений і визнаний у світі юридичний термін «голод», коли доходить до спонукання міжнародної спільноти до дії. Саманта Пауер описує неймовірні ухилення адміністрації Президента Клінтона для уникнення визначення вбивств у Руанді в 1994 році як геноциду. «Адміністрація уникала цього терміна, оскільки боялась, що ... використання терміна «геноцид» зобов'яже США та Раду Безпеки «щось робити» [19].

Страх відповідальності, вочевидь, є причиною заперечення Росією Голодомору як злочину геноциду, хоч Україна неодноразово заявляла, що не має жодних претензій до РФ чи російського народу з питань Голодомору. Не менш важливим за визнання Голодомору геноцидом було б публічне вибачення Росії як держави, яка проголосила свій континуїтет щодо СРСР, так як це зробив уряд Прем'єр-міністра Великої Британії Тоні Блера щодо картопляного голоду в Ірландії в XIX ст. Коли Тоні Блер просив вибачення, він робив це як представник діючого уряду Сполученого Королівства і від імені урядів, які правили у XIX столітті [20]. Агресія РФ проти України продемонструвала цілому світові істинні причини невизнання Росією Голодомору 1932-1933 років в Україні.

Визнавши Голодомор геноцидом, США тим самим імпліцитно визнали провину свого уряду, який закривав очі на страшне звірство в СРСР, «дипломатично визнав уряд СРСР саме в рік його найтяжчого злочину – організованого комуністами голокосту в Україні 1933 року» [21], і навіть вину кореспондента New York Times Волтера Дюранте, котрий у своїх звітах з України свідомо заперечував не лише розміри штучного голоду, а й самé його існування. Так мали б зробити й уряди інших держав, які продовжували купувати радянське зерно у держави, народ якої в цей час масово помирав з голоду.

Висновки. Отже, причини невизнання окремими державами Голодомору 1932-1933 років в Україні злочином геноциду, вочевидь, політичні. В цілому ж, міжнародне визнання Голодомору геноцидом – не самоціль для України, і не варто перебільшувати ролі міжнародного визнання Голодомору геноцидом. Тим більше, не треба пришвидшувати цей процес. Численні акти міжнародних організацій та багатьох держав, а також висновки відомих

науковців, які підтверджують геноцидний характер Голодомору, розкривають правду про Голодомор для світової спільноти, і цей процес, вочевидь, логічно завершиться міжнародним визнанням Голодомору 1932-1933 років в Україні злочином геноциду.

Список використаної літератури

1. Lemkin Calls Soviet Guilty of Genocide // The New York Time. – 18 January 1953.
2. Lemkin Raphael. Investigation of Soviet Genocide by U.N / Rafael Lemkin // The Ukrainian Weekly. – 7 March 1953.
3. Serbyn Roman. Rafael Lemkin on the Ukrainian Genocide / Roman Serbyn // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
4. Сталин и Каганович. Переписка. 1931-1936 гг. / Сост.: О. В. Хлевнюк, Р. У. Дэвис, Л. П. Кошелева, Э. А. Рис, Л. А. Роговая. Федеральная архивная служба России; Российский государственный архив социально-политической истории. – М. : РОССПЭН, 2001. – 798 с.; Трагедия советской деревни: Коллективизация и раскулачивание 1927-1939 гг.: Документы и материалы: В 5 т.: Т. 3. Конец 1930-1933 гг. – М. : РОССПЭН, 2001; Берелович А. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. Т. 3: 1930-1934 / А. Берелович, В. Данилов, В. Даналов. – М. : РОССПЭН, 2003; Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали» / Упоряд. Руслан Пиріг. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007; Розсекречена пам'ять в документах ГПУ-НКВД / Упоряд.: В. Борисенко, В. Даниленко, С. Кокін та ін. – К. : ВД «Стилос», 2007. – 604 с. та ін.
5. Investigation of the Ukraine Famine 1932-1933. Report to Congress. Commission on the Ukraine Famine. Adopted by the Commission April 19, 1988. Submitted to Congress April 22, 1988. – Washington: United States Government Printing Office, 1988.
6. International Commission of Inquiry into the 1932-33 Famine in Ukraine: Final Report. – 1990.
7. Ukraine calls on Russia to stop trying to discredit Holodomor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/en/index.php?id=1222377444>.
8. Resolution 1723 (2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/adoptedText/ta10/eRES1723.htm>.
9. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine / Rafael Lemkin // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
10. Безансон Алєн. Лихо століття: Про комунізм, нацизм та унікальність Голокосту / Алєн Безансон. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – С. 12, 29, 114; Mace James E. Soviet Man-Made Famine in Ukraine / James E. Mace // Century of Genocide: Eye Witness Accounts and Critical Views / Samuel Totten et al. – 1997; Serbyn Roman. The Ukrainian Famine of 1932-1933 as Genocide in the Light of the UN Convention of 1948 / Roman Serbyn // The Ukrainian Quarterly. – 2006. – Vol. LXII, N. 2. – P. 186-204 та ін.
11. Fein Helen. Discriminating Genocide from War Crimes: Vietnam and Afganistan Reexamined / Helen Fein // Denver J. Int'l L. & Policy. – 1993. – Vol. 22. – P. 33.
12. Граціозі Андреа. До читачів українського видання «Листів з Харкова» / Андреа Граціозі // Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів. 1932-1933 роки / Упоряд. Андреа Граціозі. – Харків : Фоліо, 2007. – С. 42-43.
13. Ludwikowski Rett R. Searching for a New Constitutional Model for East-Central Europe / Rett R. Ludwikowski // Syracuse J. Int'l L. and Commerce. – 1991. – Vol. 17. – P. 109.

14. Goldberg Jonah. The genocide loophole. Claims of the «greater good» too often let mass murderers off the hook / Jonah Goldberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://articles.latimes.com/2008/apr/08/opinion/oe-goldberg8>.
15. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General. – 25 Jan., 2005. – P. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf.
16. Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Secretary Colin Powell, U.S. State Department, Crisis in Darfur. – Sept. 9, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/36042.htm>.
17. Africa Watch, Evil Days: Thirty Years of War and Famine in Ethiopia. – 1991. – (quoting Pres. Determination No. 85-20, Determination with Respect to Ethiopia (Sept. 7, 1985).
18. Marcus David. Famine Crimes in International Law / David Marcus // American Journal of International Law. – April, 2003. – Vol. 97. – P. 280.
19. Power Samantha. A Problem from Hell: America and the Age of Genocide / Samantha Power. – Cahners Business Information, Inc., 2002. – P. 358-364.
20. Govier Trudy, Verwoerd Wilhelm. Taking Wrongs Seriously: A Qualified Defence of Public Apologies / Trudy Govier, Wilhelm Verwoerd // Saskatchewan L.Rev. – 2002. – Vol. 65. – P. 139.
21. Свєрстюк Є. Відкритий лист президентові Америки / Євген Свєрстюк // Свєрстюк Є. Правда полинова. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 75.

THE HOLODOMOR OF 1932-1933 IN UKRAINE AS A CRIME OF GENOCIDE: THE PROBLEM OF INTERNATIONAL RECOGNITION

Antonovych M. M.

Doctor of Law, Head of the International Law Department, the National University of Kyiv-Mohyla Academy.

Abstract. *Article deals with the problem of international recognition of the 1932-1933 Holodomor in Ukraine as a crime of genocide. It analyzes instruments of foreign states, international organizations as well as views of scholars on qualification of the crime of the Holodomor. The author separately analyzes views of the «father» of the term «genocide» Professor Rafael Lemkin who had not questioned in his works that the Holodomor in Ukraine was a crime of genocide under the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. The author draws to the conclusion that political aspects take priority over legal ones in the issue of international recognition of the crime of the Holodomor and some other crimes in the world as genocides.*

Key words: *genocide, UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the 1932-1933 Holodomor in Ukraine, international recognition of the Holodomor as genocide.*

Referances

1. Lemkin Calls Soviet Guilty of Genocide // The New York Time. – 18 January 1953.
2. Lemkin Raphael. Investigation of Soviet Genocide by U.N / Rafael Lemkin // The Ukrainian Weekly. – 7 March 1953.
3. Serbyn Roman. Rafael Lemkin on the Ukrainian Genocide / Roman Serbyn // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
4. See: Stalin and Kaganovich. Perepiska. 1931-1936. / Sost.: O. V. Hlevniuk, R. U. Davis, L. P. Kosheleva, E. A. Ris, L.A. Rogovaya. Federalnaya arkhivnaya sluzhba Rossiyi; Rossiyskiy gosudarstvennyi arkhiv sotsialno-politicheskoi istorii. – М. : РОССПЭН, 2001. – 798 p.; Tragediya sovetskoj derevni: Kollektivizatsiya i rasku-

- lachivaniye 1927-1939 gg.: Dokumenty i materialy: In 5 vol.: Vol. 3. Konets 1930-1933 gg. – M. : POCCПЭН, 2001; Berelovich A. Sovetskaya derevnia glazami VChK-OGPU-NKVD. Vol. 3: 1930-1934 / A. Berelovich, V. Danilov, V. Danalov. – M. : POCCПЭН, 2003; Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukrayini: dokumenty i materialy / Uporiad. Ruslan Pyrih. – K. : Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2007; Rozsekrechena pamiat v dokumentakh GPU-NKVD / Uporiad. V. Borysenko, V. Danylenko, S. Kokin ta in. – K. : VD «Stylos», 2007. – 604 p. and others.
5. Investigation of the Ukraine Famine 1932-1933. Report to Congress. Commission on the Ukraine Famine. Adopted by the Commission April 19, 1988. Submitted to Congress April 22, 1988. – Washington : United States Government Printing Office, 1988.
  6. International Commission of Inquiry into the 1932-33 Famine in Ukraine: Final Report. – 1990.
  7. Ukraine calls on Russia to stop trying to discredit Holodomor [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.khpg.org.ua/en/index.php?id=1222377444>.
  8. Resolution 1723 (2010) [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/adoptedText/ta10/eRES1723.htm>.
  9. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine / Rafael Lemkin // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
  10. Besancon Alain. Le Malheur du Siecle: Sur le communism, le nazisme et l'unicite de la Shoah / Alain Besancon. – K.: PULSARY University Publisher, 2007. – P. 12, 29, 114; Mace James E. Soviet Man-Made Famine in Ukraine / James E. Mace // Century of Genocide: Eye Witness Accounts and Critical Views / Samuel Totten et al. – 1997; Serbyn Roman. The Ukrainian Famine of 1932-1933 as Genocide in the Light of the UN Convention of 1948 / Roman Serbyn // The Ukrainian Quarterly. – 2006. – Vol. LXII, N. 2. – P. 186-204 та ін.
  11. Fein Helen. Discriminating Genocide from War Crimes: Vietnam and Afganistan Reexamined / Helen Fein // Denver J. Int'l L. & Policy. – 1993. – Vol. 22. – P. 33.
  12. Graziosi Andrea. Do chytachiv ukrayinskoho vydannia «Lystiv z Kharkova» / Andrea Graziosi // Lysty z Kharkova. Holod v Ukrayini ta na Pivnichnomu Kavkazi v povidomlenniakh italiyskykh dyplomativ. 1932-1933 roky / Uporiad. Andrea Graziosi. – Kharkiv : Folio, 2007. – P. 42-43.
  13. Ludwikowski Rett R. Searching for a New Constitutional Model for East-Central Europe / Rett R. Ludwikowski // Syracuse J. Int'l L. and Commerce. – 1991. – Vol. 17. – P. 109.
  14. Goldberg Jonah. The genocide loophole. Claims of the «greater good» too often let mass murderers off the hook / Jonah Goldberg [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://articles.latimes.com/2008/apr/08/opinion/oe-goldberg8>.
  15. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General. – 25 Jan., 2005. – P. 4 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf.
  16. Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Secretary Colin Powell, U.S. State Department, Crisis in Darfur. – Sept. 9, 2004 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.state.gov/secretary/rm/36042.htm>.
  17. Africa Watch, Evil Days: Thirty Years of War and Famine in Ethiopia. – 1991. – (quoting Pres. Determination No. 85-20, Determination with Respect to Ethiopia (Sept. 7, 1985).
  18. Marcus David. Famine Crimes in International Law / David Marcus // American Journal of International Law. – April, 2003. – Vol. 97. – P. 280.
  19. Power Samantha. A Problem from Hell: America and the Age of Genocide / Samantha Power. – Cahners Business Information, Inc., 2002. – P. 358-364.
  20. Govier Trudy, Verwoerd Wilhelm. Taking Wrongs Seriously: A Qualified Defence of Public Apologies / Trudy Govier, Wilhelm Verwoerd // Saskatchewan L. Rev. – 2002. – Vol. 65. – P. 139.
  21. Sverstiuk Ye. Vidkryti lyst prezidentovi Ameryky / Yevhen Sverstiuk // Sverstiuk Y. Pravda polynova. – K. : «Kyiv-Mohyla Academy» Publishing House, 2009. – С. 75.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 ГОДОВ В УКРАИНЕ КАК ПРЕСТУПЛЕНИЕ ГЕНОЦИДА: ПРОБЛЕМА МЕЖДУНАРОДНОГО ПРИЗНАНИЯ

Антонович М. М.

Доктор права, заведующая кафедрой международного права и специальных правовых наук Национального университета «Киево-Могилянская академия».

Аннотация. В статье анализируется проблема международного признания Голодомора 1932-1933 годов в Украине как преступления геноцида. Рассматриваются юриди-

ческие акты отдельных государств, международных организаций и взгляды ученых по проблеме квалификации преступления Голодомора. Отдельно анализируются взгляды автора самого термина «геноцид» профессора Рафаэля Лемкина, который в своих трудах не ставил под сомнение то, что Голодомор в Украине был преступлением геноцида в соответствии с Конвенцией ООН о предупреждении преступления геноцида и наказании за него. Делается вывод о приоритете политических аспектов над юридическими в вопросе международного признания преступления Голодомора, а также некоторых других преступлений в мире как геноцидов.

Ключевые слова: *геноцид, Конвенция ООН о предупреждении преступления геноцида и наказании за него, Голодомор 1932-1933 годов в Украине, международное признание Голодомора геноцидом.*